

Надія Бабич,
професор

УДК 811.161.2: 81: 1

Сакралізація мовної практики як спосіб морального оздоровлення суспільства

Один із багатьох «діагнозів» сучасного суспільства – вульгаризація мовлення, ігнорування магічної сили рідного слова. Духовне начало в національній культурі загалом і мові зокрема відступило на задній план, що спричинило ігнорування етичних норм у мовленні громадян різних вікових категорій. Це загроза культурі не тільки конкретної нації, а й людства загалом і самій мові як генетичному кодові нації, оскільки призводить до моральної та інтелектуальної деградації особистості. Про причини такої загрози і можливості її уникнути – у цій статті.

Ключові слова: сакральне, профанне, вульгаризація, антимова, примітивізм, естетика мовлення, мовне самоствердження, соціальна відповідальність.

Зміни в психологічній орієнтації населення, специфічне розуміння свободи, процеси глобалізації та інтернаціоналізації в суспільному житті, сучасні інтелектуальні системи, які послуговуються штучною мовою, та ін. призвели до того, що духовне начало в національній культурі загалом і в мові зокрема почали ігнорувати чи навіть зневажати. На противагу культурі літературного мовлення ставлять якщо не сленг, то суржик, хизуючись тим, що для такого мовця жодних обмежень у вживанні нелітературних елементів немає. Вульгаризація сучасного мовлення – це не лише поява все нових і нових жаргонізмів (вони виникали у рідній мові та засвоювалися з мов чужих здавна і будуть завжди), а й брутальність та нищість їх вимовляння. Академік І. Дзюба певен, що «найбезпосередніше відношення до проблематики нашої культури, її якості та перспективи мають інші загрози, що виникають із тенденцій до соціально-етичної деградації суспільства. Це – втрата в суспільстві соціальної совісті й соціального сорому як найточнішого індикатора соціальної відповідальності особистості» [1, с. 54]. Далі вчений пояснює причини такого стану справ: «Це насамперед чинники глобальні, пов'язані з характером цивілізаційного процесу, ламанням традиційних поведінкових настанов, банкрутством багатьох світоглядів та багатьох гуманістичних ілюзій, величезними масштабами ротації людських мас, ідей, культурних і антикультурних фактів, стереотипів поведінки...» [1, с. 55].

Якщо за старих часів була стилістика соціальних «верхів» і стилістика соціального «дна», то сьогодні таке не спостерігається, при-

наймні у розмовному плані. Якщо колись у людини, яка говорить або пише, діяв самоконтроль за використанням Слова (адже слово має магічну силу: може збудувати чи зруйнувати, повернути до життя, оздоровити або, навпаки, знищити тощо), то в наш час цей самоконтроль має не кожний мовець. І ще раз пошлемося на І. Дзюбу: вчений бачить головною причиною такого ставлення до слова втрату ним сакральності, яку він розуміє не тільки як належність слова до сфери релігійних таїнств, а «взагалі владу Слова над людиною як сили позаіндивідуальної та надраціональної, світовпорядкувальної, що давалося від богів, від космічних енергій, від великих поетів» [2, с. 34].

Сьогодні чимало науковців і простих людей дедалі частіше замислюються над низкою архіважливих проблем: якщо мова, кожне її повнозначне (і не лише) слово має магічну силу впливу на істот і предмети довкілля, то чому людина так легковажить Словом? Якщо мова – генетичний код нації, то чому належні до певної нації люди так бездумно поводяться з цим кодом? Чи не самобивці вони? Якщо кожен предмет нашого довкілля давно отримав свою назву, то який сенс змінювати назву абсолютно не зміненого предмета?

Чи здатне буде людство у XXI ст. згадати, що «спочатку було Слово»? Відвідування храмів і чекання благословення від служителя храму стало модним для вчорашніх атеїстів. Та чи стане все це переконанням, яке формується усе ж таки словом? Адже «стихія мовної вседозволеності та вульгаризації як грубої десакарлізації, «деіконізації» поширилась і на сферу вищих духовних цінностей – з використанням засобів, як і за всієї поваги до плюралізму поглядів та різноманітності естетичної палітри навряд чи можна вважати морально дозволеними – дисфемізації (каламбурного обігрування й римування ключових слів цієї сфери з непристойними словами) та пародіювання із залученням непристойних слів» [3, с. 25].

Один зі способів оздоровлення суспільства відомий: для повернення Слову його сакральності, його магічної сили в людських взаєминах чи навіть у стосунках людини з усім матеріальним і нематеріальним світом потрібна висока моральність суспільства, адже, як свого часу переконував Микола Реріх, криза світу аж ніяк не матеріальна, а духовна, і людству треба повернутися до мови серця, за допомогою якої створювались епохи розквіту. Чи ж це можливо? А. Швейцер сумнівається: «Показово, що ми, власне, вже не дуже й цікавимося тим цінним, що є в нашому минулому. Великі духовні досягнення минулого лише бездушно реєструються. Схвилювати наш інтелект ми їм уже не дозволяємо. Тільки те, що асоціюється з нашими сьогодніш-

німи планами, пристрастями, почуттями, естетичними смаками, становить для нас цінність» [4, с. 39]. Надія хіба на те, що це об'єктивне, але песимістичне спостереження все ж не варто вважати абсолютним – це ще не норма, а лише відступи від неї, хоч, на жаль, непоодинокі. Людство за баченням перспектив рідної мови, звукової мови взагалі розділилося на скептиків та оптимістів. І якщо перші спокійно, якщо б не сказати байдуже, сприймають десакралізацію Слова, то другим бракує переконливих аргументів для обстоювання своєї позиції, яка хоч і допускає компроміси, та все ж не поступається принциповим: мова є національним геном нації, тож її не можна нищити.

Проте в Україні, як і в багатьох європейських наукових колах, не всі бачають у вульгаризації мовлення небезпеку. Не критикуючи цю позицію, наведемо лише аргументації декотрих учених.

О. Тараненко: «Таким чином, у своєму цілком зрозумілому та закономірному прагненні бачити українську мову як мову з повною соціально-стильовою парадигмою, українську літературу – як літературу справді реалістичну за її мовною основою, а українську словесну культуру – як культуру не патріархальну й не провінційну, певна частина і літераторів, і мовознавців ладна погодитися, поперше, на легітимізацію в корпусі української національної мови певних соціолектів, які є у своїй основі поки що не українськими, а перейнятими з іншої мови, по-друге, на масове входження цих маргінальних мовних шарів до розмовного, художнього та публіцистичного стилів літературної мови» [3, с. 40].

Мудро, бо одночасно пропонується вихід із ситуації. «Але вихід із цієї ситуації може бути єдиний (власне – двоєдиний), хоча і доволі тривалий... З одного боку, це поступове заповнення українською мовою всіх дотеперішніх соціально-мовних лакун у житті українського народу... З другого боку, це подальше вдосконалення та урізноманітнення виразально-зображальних можливостей української літературної мови, у тому числі й у відтворенні мовлення тих верств населення країни, які спілкуються неукраїнською, або українською, але не літературною...» [3, с. 41].

Як констатувала Л. Ставицька: «...лінгвісти зійшлися на тому, що це (суржик. – Н. Б.) усе-таки мова, хоч би яка сакральна риторика цього поняття в національній культурі суперечила сутності мішаної мови та хоч би якою асистемною і невпорядкованою була остання. Метамовна рефлексія у царині суржику негайно була спрямована у річище стратегії одного з можливих шляхів мовного виховання нації» [5, с. 19].

Щоправда, тут оптимізму трохи менше. «Сленг, жаргон, лайка, вульгаризм – усі ці стильово оформлені особистістю мовця сутності

передбачають-таки твердість духу, своєрідну поетику вербальних і невербальних жанрів. Про суржик цього сказати не можна. Без ін'єкції інших повноправних складників недолуге дитя приречене на безбарвне животіння. Слід констатувати стильову безформність суржику на комунікативно-інформаційному рівні (побутове спілкування, вулична комунікація)» [5, с. 25].

А може, оптимізм усе ж є? «Кровозмісне дитя нівроку. Вживає та й живе собі. Хоча вже вийшло з дитячого віку, йдеться про дитинні, несформовані форми мови і мислення, приречені на довічне животіння в цьому віковому та розумовому статусі, оскільки природний саморозвиток – не для нього» [5, с. 27]. Та все ж є підстави для ще більшого оптимізму, і вони – в оздоровленні генетичної пам'яті народу.

Вважають, що магію «готує» слово. Ні «біла», ні «чорна» магії, які, на жаль, не zostалися у своєму середньовіччі, а дожили до днів наших, не вивищують людину як істоту мислячу, а лише свідчить про її слабку віру у Вищий розум. А все – матеріальне та ідеальне, що є довкола людини чи зароджується в її уяві задля вдосконалення цього світу і себе в ньому та здатне справити приємне враження, захопити й зачарувати, – закарбувалося у слові рідної мови, відшліфувалося часом і досвідом усіх минулих поколінь, а сьогодні звертається до його носіїв з проханням не втрачати здатності чинити магічний вплив на своїх нащадків задля збереження сили тих «чарів», які воно має у давніх звичаях і обрядах, молитві й пісні, прислів'ях і загадках, власних іменах і назвах істот чи неживих предметів, іменуваннях і пошануванні інших народів у земному макросвіті.

Як до цього прагнути і як досягати добрих плодів, нас навчає людський досвід – життєвий і науково-дослідний.

Сьогодні вона, Земля наша, перелюднена, кажуть. І кожен народ думає, очевидно, про те, як зберегти себе, як не втратити ті прикметні риси, завдяки яким він є тим, ким є. Особливості раси, звичаї й обряди, віросповідання й традиційні види діяльності, осоння, тобто кліматична зона, в якій людина народилася, а особливо рідна мова забезпечують це самозбереження. Щоб так було, треба зберігати генетичну пам'ять, передавати її через мову кожному новому поколінню.

Слово – велика таємниця. А таємницю тримають у пам'яті. І лише отримавши дозвіл того, хто повідав тобі цю таємницю, ти можеш її передати іншому або й оприлюднити. Як добре, що попередні покоління у словах розкрили нам свої таємниці, довірили їх, щоб ми мали ґрунт для самовдосконалення, для збереження і примноження того, з чого вони починали життя у цьому білому світі.

Засоби і способи для збереження такого ладу залежать від багатьох чинників, зокрема й від ментальності нації. Про українську ментальність за останні два десятиріччя написано дуже багато, хоча, на наш погляд, у чистому вигляді нині немає жодної ментальності, як давно вже немає так званих чистих рас.

Зважаючи на сучасний, у багатьох аспектах деформований, світ, варто замислитися про потребу серйозної наукової корекції біологічного поля людини. Саме про це пише І. Каганець у своїй книзі «Арійський стандарт»: «Сучасна Україна (і не лише вона. – Н. Б.) схожа на людину з порушенням обміну речовин. Таке враження, що органи й підсистеми організму втратили внутрішню злагодженість, перестали розуміти одне одного і починають конфліктувати. Здебільшого причиною такого розбалансування стає пошкодження біополя людини» [6].

«Сьогодні чимало українців скиглять, – веде далі автор, – чому вони такі слабкі й нещасні. А звідки взятися силі і щастю, якщо половина українців не розмовляє рідною мовою, розірвавши у такий спосіб зв'язок і з рідною землею, і з власним генотипом, і з сотнями поколінь українських предків?! Погляньте навколо: українці перестали адекватно розуміти одне одного, їм важко планувати спільні дії, вони втратили здатність їх інтуїтивного узгодження.

Населення України на 80 відсотків складається з етнічних українців. Для відновлення когерентного поля України достатньо, щоб вони заговорили рідною мовою. Йдеться про українізацію саме українців, яка жодним чином не зачіпає людей неукраїнського походження. Адже, повторю, для кожної людини найкращою є рідна мова.

Інша справа, якщо людина пов'язала свою долю з певною країною, то в її інтересах підтримувати цілісне поле цієї країни і поважати місцеву мову: в Україні – українську, в Росії – російську, в Німеччині – німецьку, в Англії – англійську тощо. Взагалі, інтенсивне просування в будь-яку країну чужої для неї мови є актом мовної агресії, яка руйнує цілісність національного біополя і підриває його життєспроможність. Саме тому могутні держави дбають про збереження власної мови та енергійно протидіють експансії чужих мов. Настав час цю істину зрозуміти й українцям.

Завдяки рідній мові налагоджується гармонійний зв'язок між людською свідомістю і прихованими талантами та здібностями, які дремають у її підсвідомості. Проте річ не лише в кращих перспективах самореалізації. Рідна мова робить особу могутнішою і щасливішою, оскільки виступає в ролі каналу, через який людина черпає цілющу енергію рідної землі» [6].

Психологи рекомендують уникати у своєму мовленні, зокрема внутрішньому, слів *якби*, вилучити зі свого словника слова *мушу*, *повинен*, оскільки все, що ми робимо з обов'язку, породжує підсвідоме бажання уникнути його. Натомість використовуйте слова *я хочу*, *я обираю*, *я вирішив*. Будьмо уважні до слова *але*, за яким попередня інформація стає начебто недостовірною – тоді для чого було її подавати?

Дуже важливим є значення тих чи тих слів для конкретної людини. Якщо уявити собі вимовлене слово написаним, то для одних це будуть літери прописні, жирні, а для інших – такі, як у молодших класах: виведені охайно, з усіма заокругленнями та з'єднаннями. «Страшні», злі слова уявляються чорними, доброзичливі, заспокійливі будуть кольоровими відповідно до улюблених барв і стану душі в конкретний момент. Ще слово не промовлене, а наш мозок уже чує його звучання і при потребі це звучання можна «відредагувати». Вважається, що округлі форми літер викликають у переважній більшості людей позитивні емоції, а гострі, «ковані» – здебільшого насторожують, тривожать, гальмують реакцію на прочитане.

Кожен погодиться, що нині ми живемо в часи інтенсивної (навіть чи не надмірної!) комунікації, але, на жаль, вона дедалі менше є міжособистісною, очною, тобто живою. Дивовижно «талановиті» засоби електронного передання інформації «посадили» за стіл, перед екраном або до навушників, зменшили обсяг слухового сприйняття світу не лише людей, а й докільця, яке теж втягнуте в «павутину» соціальних мереж. За таких умов важко визначити, яким слухачем є ваш співрозмовник, наскільки він вас розуміє, чи переймається почутим або написаним. Адже відомо, що спілкування є вербальним (словним) і невербальним (міміка, жести, ритм, тембр, інтонація, обстановка тощо).

Несподіваний висновок пропонують деякі знавці комунікативних «секретів»: люди краще ставляться до співбесідників, які схожі на них, більше таким довіряють, а отже, теза фізиків про те, що протилежності притягуються, є вибірковою, а не аксіоматичною щодо людських стосунків. Додамо ще й таке спостереження: цікавою для будь-якого співрозмовника є «нова» людина, якою може себе подати наш давній знайомий.

Для багатьох нинішніх людей магічні властивості, можливості слова є не чим іншим, як абсурдом. Вони звикли називати речі своїми іменами і не переймаються, як їх можна ще назвати. Їх не переконують чийсь приклади з життя, бо ж їхній життєвий досвід у цих проблемах невеликий, а інтелектуальний багаж у цій сфері ще менший. Та все ж є прекрасний спосіб комунікації, щоб донести до

співрозмовника якусь ідею чи думку іншої людини. І цей спосіб – осягнути і пізнати світ алегорій, аналогій, метафор та інакомовлення.

Учені й досі розшифровують давні міфи та легенди, а значна частина людства сприймає їх як реальність. Переказувані від покоління до покоління міфи знаходять зацікавлених сучасників, які на власному досвіді хочуть переконатись у силі слова давнього, забуваючи подеколи, що і слово сучасне має неабияку магічність, якщо його не зраджувати.

Завершимо надією на те, що людство усе ж мудре, адже, «здобувши дуже багато на шляху технічного прогресу, ми чимало чого втратили з того, що є важливим для нашого життя. Але культура, яка повністю втратила потенціал сакрального, – згідно з О. Шпенглером, – перетворюється на цивілізацію, в якій уже не створюються оригінальні, життєво необхідні ідеї. Тому, щоб долучитися до цих ідей, які багато в чому визначали наше минуле і сьогодення, нам слід звернутися саме до пам'ятників сакрального мистецтва» [7, с. 106–107]. «Весь світ сакральний», – нагадують учені [8] слова Фоми Аквінського. «Дар мови без сакральних понять був би беззмистовним», – твердять священнослужителі [9, с. 13]. Та доцільніше мислити реально: «Жодні закони не здатні вирішити всі мовні проблеми. Ці проблеми вирішуються лише часом і мудрою державною політикою: іноді суворою, іноді делікатною, але завжди послідовною та однозначною» [10, с. 69]. Схоже, що це не для нас...

1. Дзюба І. Від маргінальності до універсальності / Іван Дзюба // Сучасність. – 2008. – № 1–2. – С. 53–65.

2. Дзюба І. Вимирання слова / Іван Дзюба // Вісник НАНУ. – 2004. – № 12. – С. 34–40.

3. Тараненко О. О. Колоквіалізація, субстандартизація та вульгаризація як характерні явища стилістики сучасної української мови (з кінця 80-х рр.) / Олександр Тараненко // Мовознавство. – 2001. – № 1.

4. Швейцер А. Благоговеніє перед життям / А. Швейцер. – М. : Прогресс, 1992. – 254 с.

5. Ставицька Л. Блудний суржик: міф, мова, стиль / Леся Ставицька // Мандрівець: Концептуальний проект «Золота стежина». – К. : Вид. Націон. ун-ту «Києво-Могилян. акад.» – 2002. – № 1(36). – С. 18–27.

6. Каганець І. Арійський стандарт [Електронний ресурс] / І. Каганець. – URL: <http://sd.org.ua/news.php?id=7848>.

7. Шелюто В. Естетичний аспект сакрального в освітньому та виховному процесі в сучасній вищій школі / Володимир Шелюто // Вища школа: Науково-практ. видання / голов. ред. Д. В. Табачник. – К. – 2012. – № 1. – С. 100–107.

8. Скаб М. Основні напрями дослідження взаємодії української мови і сфери сакрального: здобутки і перспективи / Марія Скаб // Науковий вісник Чернівецького університету. – Чернівці : ЧНУ, 2010. – Вип. 506–508: Слов'янська філологія. – С. 3–10.

9. Митрополит Чернівецький і Буковинський Данило (Ковальчук). Богословський зміст мови як засобу вираження сакральних понять // Науковий вісник Чернівецького університету. – Чернівці : ЧНУ, 2010. – Вип. 506–508: Слов'янська філологія. – С. 11–16.

10. Бондаренко І. Хто вилікує українську мову / Іван Бондаренко // Сучасність. – 2008. – № 1–2. – С. 66–76.

Подано до редакції 25. 10. 2013 р.

Babych Nadiya.

Sacralization of Language Practice as a Way of Society Moral Rehabilitation.

One of the many diseases detected in the modern society is the speech vulgarization and ignoring of the magical power of the native word. The spiritual principles in the national culture in general, and in the language in particular, were receded far into the background that caused the disregard of ethical norms in the speech of many people of different ages. This is a threat not only to the culture of a particular nation, but of humanity as a whole, as it leads to moral and intellectual degradation of the individual and threatens language as a genetic code of a nation. The reasons for such a threat and how to avoid it are analyzed in the given article.

Keywords: sacral, profane, vulgarization, anti-language, primitivisation, speech aesthetics, linguistic self-affirmation, social responsibility.

Бабич Надежда.

Сакрализация языковой практики как способ морального оздоровления общества.

Один из многих «диагнозов» современного общества – вульгаризация речи, игнорирование магической силы родного слова. Духовное начало в общенациональной культуре и языке в частности отошло далеко на задний план, что привело к игнорированию норм этики в речи многих людей разных возрастных категорий. Это угроза культуре не только конкретной нации, но и всего человечества, ибо ведёт к моральной и интеллектуальной деградации личности и создаёт опасность для самого языка как генетического кода нации. О причинах такой угрозы и возможностях её предотвращения – в этой статье.

Ключевые слова: сакральное, профанное, вульгаризация, антиязык, примитивизация, эстетика речи, языковое самовыражение, социальная ответственность.

